

Ідеологічний і національний чинники в перейменуванні вулиць міст України в період нацистської окупації (1941–1944) на прикладі м. Києва

Кожна влада, яка утверджувалася на українських теренах, особливо в минулому столітті, приносила із собою зміну назв вулиць і площ населених пунктів, що особливо яскраво відобразилося у топоніміці великих міст.

В основі цих перейменувань лежали два чинники – ідеологічний та національний. Залежно від влади, один з цих двох чинників міг переважаєти. Для нацистської окупаційної влади, втім, як і для радянської, на першому місці стояв ідеологічний чинник, якому, проте, не вдалося повністю витіснити національний.

Завдання. Визначити на прикладі топонімічних змін у Києві, які відбулися під час панування німців у місті в 1941–1943 рр., наскільки сильним був національний чинник у перейменуванні вулиць і площ у період нацистської окупації України, участь німецької військової та цивільної влади у цих перейменуваннях, час та особливості перейменувань топонімічних назв та їхній вплив на післявоєнну топонімію населених пунктів України.

Військова влада німецьких окупантів, яка діяла у місті дуже короткий час – з вересня до листопада 1941 р., перейменуваннями вулиць у місті не займалася. На цьому етапі ініціатива повністю належала місцевій адміністрації – Київській міській управі. Причому перейменування у вигляді повернення старих назв розпочалося знизу – з райуправ, а надання нових українських назв – згори, тобто з ініціативи Міської управи.

З утвердженням у Києві німецької цивільної влади перейменування вулиць повністю перейшло до її компетенції. Точкою відліку для неї став довоєнний стан найменувань вулиць і площ Києва, а не стан на грудень 1941 р., підготовлений Міською управою, яка встигла повернути частині вулиць колишні назви і дати нові українські.

Перейменування, які здійснювала німецька цивільна влада, стосувалися насамперед зміни місцевих назв на німецькі. Ці зміни торкнулися, головним чином, вулиць Печерська, адміністративного центру при німцях. На другому місці було повернення колишніх назв, яке до кінця 1942 р. було досить млявим, і надання нових українських найменувань. Останнє слід було розцінювати «великою ласкою» з боку окупаційної влади, оскільки тільки дві вулиці з дозволу німецької цивільної адміністрації було названо у Києві на честь українських діячів культури. У цілому на 1943 р. в топонімії Києва склалася тенденція надання німецьких назв (усього

15 вулиць), яке вже вийшло за рамки Печерська як адміністративного центру, і повернення колишніх найменувань. Національні ініціативи у справі перейменувань вулиць і площ стримувалися.

Серед вулиць, які отримали німецькі назви, переважали вулиці, названі на честь нацистських героїв – д-ра Тодта, Горста Весселя, Ріттера фон Шоберта, та історичних постатей Німеччини, як-от Бісмарка, Айхгорна, чий імена активно експлуатувала нацистська пропаганда. Як це схоже на радянську тоталітарну систему, яка вулиці та площі Києва перетворила на пантеон своїх «святих». Це – зайвий доказ давно відомої істини: методи тоталітарних систем при відмінності ідеологій не відрізняються.

Після визволення міста від німецьких окупантів усі перейменування того часу було скасовано. Проте, як це не парадоксально звучить, німецька окупація Києва, яка спричинила значну зміну назв вулиць і площ міста, привела до повернення деяким вулицям старих історичних назв не лише на короткий час німецького панування, а й до сьогоднішнього дня включно. Це – не заслуга окупантів, а лише збіг обставин, коли на історичному зламі багато чого губиться або випадає з поля зору. Так, офіційно з 1944 р. (правильно було б говорити з 1941 р.) Андріївський узвіз перестав бути узвозом Лівера, вул. Володимирська – Короленка, вул. Велика Житомирська – Горвіца, вул. Московська – Арсенальною, а вул. Дорогожицька лише з 1957 р. знову стала Мельникова.

Дмитро Тесленко (Дніпропетровськ)

Археологія на службі пропаганди (діяльність науково-дослідних установ Третього райху на окупованій Дніпропетровщині)

Історико-культурна, й у тому числі археологічна спадщина України, у період окупації опинилася в полі інтересів кількох спеціалізованих установ Третього райху, насамперед науково-дослідного товариства «Das Ahnenerbe» («Спадщина пращурів») та «Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg für die besetzten Gebiete» (Оперативного штабу райхсляйтера Розенберґа для окупованих територій, далі – ERR). Останній мав виняткове право збору, обробки, класифікації архівних матеріалів та культурного майна у найширшому розумінні, визначення їх подальшої долі та можливостей використання у роботі вищих шкіл Райху та ідеологічній боротьбі з ворогами націонал-соціалізму.